Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

INSON KAPITALI VA UMUMIJTIMOIY MAQSADLAR UYG‘UNLIGINING JADID MA’RIFIY MEROSI ASOSIDAGI AKSIOLOGIK TALQINI

Zarnigor Farxodjon qizi A’zamova*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi
✉ azamaliyeva@96gmail.com

ANNOTATSIYA

Inson kapitali tushunchasining imkoniyati va chegarasi jadid ma’rifiy merosi orqali o‘rganiladi. Iqtisodiy foyda inson qadrining to‘liq mezoni sifatida olinmaydi. Resurs, qobiliyat, real imkoniyat va munosabatlar sifati farqlanadi. Ta’limning vositaviy hamda mustaqil qadri birgalikda asoslanadi. Natijalar normativ bo‘lib, daromad yoki unumdorlik ta’siri o‘lchanmagan.

Kalit so‘zlar

inson kapitali, jadid merosi, inson imkoniyatlari, ta’lim qadri, farovonlik, munosabatlar sifati.

DOI: 10.5281/zenodo.23302304

KIRISH

Inson kapitali tushunchasi bilim va malakaning iqtisodiy faoliyatga aloqasini muhokama qilishda foydali bo‘lishi mumkin. Biroq ushbu tushuncha insonning barcha qadri va ta’limning butun ma’nosini ifodalaydi, deb qabul qilinsa, iqtisodiy natija bermaydigan tajriba yoki imkoniyatlar ko‘rinmay qoladi. Maqola inson kapitalini butunlay rad etish o‘rniga uning qo‘llanish doirasini aniqlashtiradi va umumijtimoiy maqsadlar bilan bog‘lanishini jadid ma’rifiy merosi orqali tahlil qiladi.

Abdirashidov Istanbuldagi Buxoro xayriya jamiyatiga oid tarixiy masalani, Usmonov esa Turkistondagi milliy maorif siyosatining tarixiy sharoitlarini o‘rganadi [1; 2]. Mazkur tadqiqotlar ta’limning individual istak bilangina emas, tashkiliy va resurs sharoitlari bilan ham bog‘liqligini muhokama qilishga asos beradi. Maqsad jadidlarga zamonaviy iqtisodiy nazariyani nisbat berish emas, ta’limning shaxsiy va umumiy qiymatini bir-biriga keltirmasdan bog‘lashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Sakkiz manba tarixiy tadqiqot, mehnat falsafasi, munosabatlar adolati, vaqt va farovonlik, ishtirok, ma’lumotlashtirish hamda inson imkoniyatlari yo‘nalishlarida tanlandi. Konseptual tahlilda resurs, qobiliyat, real imkoniyat va erishilgan natija farqlandi. Iqtisodiy daromad yoki mehnat unumdorligi haqidagi statistik hisob amalga oshirilmadi.

Normativ qiyoslashda ta’limning vositaviy va mustaqil qadri alohida tekshirildi. Bir bilimning ish topishga yordam berishi bilan uning insonning o‘zini va dunyoni tushunishiga daxldorligi turli asoslar sifatida olindi. Ular bir-birini istisno qilmaydi. Misollar tekshirilgan kuzatuv emas, tushunchalarning chegarasini ko‘rsatuvchi shartli vaziyatlardir.

NATIJALAR

Kapital sifatidagi bilim va inson qadrining farqi. Sidorina zamonaviy mehnat qiluvchi insonning xavf va cheklovlarini muhokama qiladi [3]. Morozov munosabatlar egalitarizmi va iyerarxiyalar masalasini tahlil qiladi [4]. Ushbu yo‘nalishlar insonning ishlab chiqarishdagi vazifasi bilan uning teng hurmatga loyiqligini bir xil mezonga keltirmaslik uchun konseptual asos beradi. Maqolada kasbiy farqlar mavjudligi insonlarning umumiy qadrini tabaqalash uchun yetarli asos deb olinmaydi.

Inson kapitali iqtisodiy tahlilda muayyan savolga javob berishi mumkin: bilim va malaka faoliyat imkoniyatiga qanday taalluqli? Ammo undan “insonning qiymati uning unumdorligiga teng” degan xulosa kelib chiqmaydi. Ushbu ikkinchi da’vo boshqa normativ asoslashni talab qiladi. Shu sababli ta’limni baholashda mehnat bozoriga daxldor natija bilan shaxsning mustaqil fikrlashi va munosabatlar sifati alohida ko‘rsatilishi taklif etiladi.

Resurs, vaqt va real imkoniyat. White ta’lim, vaqt tanqisligi va farovonlik orasidagi munosabatni o‘rganadi [5]. Bu yondashuv ta’lim resursining mavjudligi undan foydalanishga yetarli vaqt va sharoit borligini anglatmasligini ko‘rsatish uchun muhim. Kursga ruxsat, kitob yoki raqamli platforma mavjudligi real foydalanish bilan bir xil emas. Insonning boshqa majburiyatlari va yordam olish imkoniyati ham tekshirilishi kerak.

Robeyns inson imkoniyatlari yondashuvining asosiy tushunchalarini batafsil ajratadi [8]. Maqoladagi sintezda resurs vositani, qobiliyat undan foydalanish ko‘nikmasini, imkoniyat esa mazmunli faoliyatni amalda tanlay olishni anglatadi. Erishilgan natija bu imkoniyatning ro‘yobga chiqqan shaklidir. Mazkur farq foydalanilmagan imkoniyatni darhol samarasizlik yoki befarqlik deb baholashdan saqlaydi: inson undan erkin voz kechganmi yoki amaliy to‘siq bo‘lganmi, aniqlanishi zarur.

1-jadval. Inson kapitali va imkoniyatlarni baholash qatlamlari

Mezon	Tahlil savoli	Talqin sharti	Chegara
Resurs	Qanday vosita mavjud?	Ta’lim va axborotga kirish aniqlanadi.	Vosita real foydalanish emas.
Qobiliyat	Inson vositani qo‘llay oladimi?	Bilim va amaliy ko‘nikma farqlanadi.	Diplom butun qobiliyat emas.
Imkoniyat	Mazmunli tanlov amalda bormi?	Vaqt va ijtimoiy sharoit tekshiriladi.	Ruxsat yetarli shart emas.
Natija	Qaysi faoliyat ro‘yobga chiqdi?	Tanlov va cheklov ajratiladi.	Foydalanmaslik befarqlik emas.
Munosabat	Qadr va ovoz qanday saqlanadi?	Ishtirok va hurmat muhokama qilinadi.	Unumdorlik inson qadri emas.

Umumijtimoiy maqsad va ishtirok. Frith tadqiqotga jamoatchilikni jalb etishning demokratik asoslari va amaliy qiyinchiliklarini sog‘liq tadqiqotlari kontekstida muhokama qiladi [6]. Bu sohadagi xulosalar ta’limga bevosita ko‘chirilmaydi. Qiyosiy savol umumiy maqsad kim tomonidan belgilanishi va undan ta’sirlangan insonning ovozi qanday hisobga olinishidir. “Hamma uchun foydali” degan da’vo maqsadni belgilash jarayonining ochiqligini avtomatik isbotlamaydi.

Thoutenhoofd ta’limning ma’lumotlashtirilishini falsafiy muammo sifatida o‘rganadi [7]. Shu asosda o‘lchanadigan natijalar bilan ta’limning barcha qiymatini aynanlashtirishning chegarasi aniqlanadi. Raqamli ko‘rsatkich muayyan faoliyatni ko‘rinadigan qilishi mumkin, biroq o‘lchovga kiritilmagan jihatni mavjud emas deb olish xato bo‘ladi. Jadid merosini o‘rganishdagi tarixiy tushunish va mustaqil talqin ham faqat test javoblari soniga to‘liq keltirilmaydi.

MUHOKAMA

Ko‘p o‘lchovli yondashuv amaliy qaror uchun juda keng, degan e’tiroz bildirilishi mumkin. Maqola har bir vaziyatda barcha qadriyatni to‘liq o‘lchashni taklif etmaydi. U tanlangan ko‘rsatkich nimani ifodalashi va nimani qamrab olmasligini ochiq ko‘rsatishni talab qiladi. Masalan, kasbiy ko‘nikma natijasi ishga tayyorgarlikni o‘rganishi mumkin, lekin undan insonning barcha farovonligi haqida umumiy xulosa chiqarilmaydi.

Boshqa muammo umumiy manfaatning shaxsiy tanlovdan ustun, o‘zgarmas maqsad sifatida talqin qilinishidir. Maqolada umumijtimoiy maqsad insonlarning real ehtiyojidan ajralgan mavhum birlik deb olinmaydi. Uning asoslangan-

ligi kimning imkoniyati kengayishi, kimga yuk tushishi va qanday e’tirozga javob berilishi orqali muhokama qilinadi. Bu yondashuv muayyan siyosiy dasturga baho emas, qadriyatlar o‘rtasidagi aloqani aniqlashtirishdir.

Kelgusi tadqiqotda ta’lim resursiga kirish, foydalanish imkoniyati va erishilgan natija alohida o‘lchanishi mumkin. Tarixiy yo‘nalishda esa maorifni qo‘llab-quvvatlashga doir aniq jamiyat, maktab yoki nashr hujjatlari zarur. Ushbu maqola tarixiy sharoitning hozirgi holatga aynan takrorlanishini da’vo qilmaydi. Qiyosning kuchi o‘xshashlikni e’lon qilishda emas, qaysi munosabat qiyoslanayotganini tushuntirishdadir.

XULOSA

Inson kapitali ta’limning iqtisodiy jihatini ifodalashi mumkin, lekin inson qadr-qimmati va ta’limning butun ma’nosini to‘liq qamrab olmaydi. Jadid ma’rifiy merosiga tarixiy murojaat ta’limni shaxsiy qobiliyat va umumiy imkoniyatlar bilan bog‘liq holda ko‘rish uchun kontekst berdi. Maqolada resurs, qobiliyat, real imkoniyat, natija va munosabatlar sifati ajratildi.

Ta’limning vositaviy hamda mustaqil qadri birgalikda muhokama qilinishi taklif etildi. Bu yondashuv iqtisodiy natijani inkor etmaydi, uning chegarasini ko‘rsatadi. Taklif etilgan aksiologik profil nazariy bo‘lib, daromad, unumdorlik yoki umumiy farovonlikka ta’sirning empirik isboti sifatida berilmaydi.

Tadqiqot shaffofligi. Qo‘lyozma nazariy tahlildir; yangi empirik ma’lumotlar keltirilmagan. Matnni tayyorlashda sun’iy intellekt yordamidan foydalanilgan. Nashrdan oldin ilmiy muallifning yakuniy tekshiruvi va tasdig‘i zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdirashidov Z. Türkistan İstiklali Yolunda: İstanbul’daki Buhara Hayır Cemiyeti Hakkında // Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. Vol. 21. No. 3. 2024. (p. 584–598). DOI: 10.58785/MTAD.21.2024.3.22
2. Usmonov S. Rossiya imperiyasining Turkistondagi milliy maorif sohasidagi siyosati va uning amalga oshirilishi // O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari. 1(1.6). 2025. (p. 27–30).
3. Сидорина Т.Ю. Homo irretitus & homo faber: человек трудящийся в зоне риска // Вопросы философии. № 9. 2023. (p. 50–59). DOI: 10.21146/0042-8744-2023-9-50-59
4. Морозов К.Е. Реляционный эгалитаризм и терпимые иерархии // Этическая мысль. Т. 25. № 1. 2025. (p. 22–35). DOI: 10.21146/2074-4870-2025-25-1-22-35
5. White J. Education, time-poverty and well-being // Theory and Research in Education. Vol. 14. No. 2. 2016. (p. 213–225). DOI: 10.1177/1477878516656567
6. Frith L. Democratic Justifications for Patient Public Involvement and Engagement in Health Research: An Exploration of the Theoretical Debates and Practical Challenges // The Journal of Medicine and Philosophy. Vol. 48. No. 4. 2023. (p. 400–412). DOI: 10.1093/jmp/jhad024
7. Thoutenhoofd E.D. The Datafication of Learning: Data Technologies as Reflection Issue in the System of Education // Studies in Philosophy and Education. Vol. 37. 2018. (p. 433–449). DOI: 10.1007/s11217-017-9584-1
8. Robeyns I. Core Ideas and the Framework // Wellbeing, Freedom and Social Justice: The Capability Approach Re-Examined. Open Book Publishers. 2017. (p. 21–88). DOI: 10.11647/OBP.0130.02